

БОШЛАНҒИЧ СИНФ ЎҚУВЧИЛАРИНИНГ ТАНҚИДИЙ ФИКРЛАШ ҚОБИЛИЯТИНИ РИВОЖЛАНТИРИШ УСУЛЛАРИ

Нызаматдинова Шахсанем Караматдиновна

*Ажиниёз номидаги НДПИнинг Мактабгача ва бошланғич таълим
факультети 3-курс талабаси*

Аннотация: *Мазкур мақолада бошланғич синф ўқувчиларининг танқидий фикрлаш қобилиятини ривожлантириш масалалари илмий-назарий ва амалий жиҳатдан таҳлил қилинган. Танқидий фикрлашнинг моҳияти, унинг бошланғич таълим жараёнидаги ўрни ва аҳамияти ёритилган. Шунингдек, бошланғич синфларда танқидий фикрлашни шакллантиришга хизмат қилувчи самарали педагогик усуллар, интерфаол методлар ва машқ турлари баён этилган. Мақолада ўқувчиларнинг мустақил фикрлаш, таҳлил қилиш, таққослаш ва хулоса чиқариш кўникмаларини ривожлантиришда ўқитувчининг роли алоҳида таъкидланган.*

Калит сўзлар: *бошланғич таълим, танқидий фикрлаш, ўқувчи фаоллиги, интерфаол методлар, мустақил фикрлаш, педагогик технологиялар.*

КИРИШ

Ҳозирги кунда жамият тараққиёти, фан ва техника ривожини таълим тизими олдида янги ва муҳим вазифаларни қўймоқда. Айниқса, таълим мазмунини фақат тайёр билимларни ўзлаштиришга эмас, балки ўқувчиларда мустақил фикрлаш, таҳлил қилиш ва муаммоларни ечиш қобилиятларини шакллантиришга йўналтириш талаб этилмоқда. Шу нуқтаи назардан, бошланғич синф ўқувчиларининг танқидий фикрлаш қобилиятини ривожлантириш масаласи долзарб аҳамият касб этади.

Бошланғич таълим – шахс камолоти учун пойдевор бўлиб, айнан шу босқичда ўқувчиларнинг билиш фаоллиги, тафаккури ва интеллектуал салоҳияти шакллана бошлайди. Агар ушбу даврда ўқувчида танқидий фикрлаш кўникмалари етарлича ривожлантирилса, у кейинги таълим босқичларида билимларни чуқурроқ ўзлаштириш, ахборотни онгли равишда қабул қилиш ва мустақил қарор қабул қилиш имкониятига эга бўлади.

Танқидий фикрлаш – бу маълумотни шунчаки қабул қилиш эмас, балки уни таҳлил қилиш, баҳолаш, солиштириш ва асосланган хулосалар чиқариш жараёнидир. Бошланғич синф ўқувчилари учун танқидий фикрлашни шакллантириш ўйин, мулоқот, савол-жавоб, муаммоли вазиятлар орқали амалга оширилади. Шу боис ўқитувчидан дарс жараёнида интерфаол методлардан самарали фойдаланиш, ўқувчиларни фаол иштирокчи сифатида жалб қилиш талаб этилади.

Бугунги кунда таълим ислохотлари доирасида компетенциявий ёндашувга асосланган ўқитиш тизими жорий этилмоқда. Бу эса бошланғич синфларда танқидий фикрлашни ривожлантиришга қаратилган усул ва воситаларни кенг қўллашни тақозо этади. Шу нуқтаи назардан, мазкур мақолада бошланғич синф ўқувчиларининг танқидий фикрлаш қобилиятини ривожлантиришнинг самарали усуллари ўрганиш ва таҳлил қилиш муҳим аҳамиятга эга.

Бошланғич синф ўқувчиларининг танқидий фикрлаш қобилиятини ривожлантириш таълим жараёнида мақсадли ва тизимли ёндашувни талаб қилади. Танқидий фикрлаш кўникмалари ўқувчиларда табиий равишда шаклланиб қолмайди, балки махсус педагогик шароит, самарали методлар ва ўқитувчининг тўғри йўналтирувчи фаолияти орқали ривожлантирилади.

Танқидий фикрлашнинг мазмуни ва таркибий қисмлари

Танқидий фикрлаш – бу ўқувчининг билим, воқеа ва ҳодисаларга онгли муносабатда бўлиши, маълумотларни таҳлил қилиши, солиштириши, баҳолаши ҳамда мантиқий хулоса чиқариш қобилиятидир. Бошланғич синф ўқувчиларининг ёш хусусиятларини ҳисобга олган ҳолда, танқидий фикрлаш қуйидаги таркибий қисмларни ўз ичига олади:

- савол қўя олиш қобилияти;
- берилган маълумотни таҳлил қилиш;
- турли фикрларни таққослаш;
- сабаб-оқибат боғланишларини аниқлаш;
- ўз фикрини асослаб бериш.

Ушбу компонентларни ривожлантириш бошланғич таълим жараёнида босқичма-босқич амалга оширилиши лозим.

Танқидий фикрлашни ривожлантиришда интерфаол методлар

Бошланғич синфларда танқидий фикрлашни ривожлантиришда интерфаол методлар алоҳида аҳамиятга эга. Чунки бундай методлар ўқувчиларни фаол ўқув жараёнига жалб этади ва уларда мустақил фикр юритишга бўлган эҳтиёжни кучайтиради. Жумладан:

- “Ақлий ҳужум” усули орқали ўқувчилар мавзу бўйича эркин фикр билдиришга ўрганадилар;
- “Блиц-саволлар” усули ўқувчиларнинг тезкор фикрлашини ривожлантиради;
- Гуруҳларда ишлаш усули орқали ўқувчилар бир-бирининг фикрини тинглаш, баҳолаш ва хулоса чиқариш кўникмасига эга бўладилар;
- “Кластер” ва “Инсерт” методлари маълумотларни таҳлил қилиш ва тизимлаштиришга хизмат қилади.

Бу методлар ўқувчиларнинг билим олиш жараёнини фаоллаштиради ҳамда танқидий фикрлаш асосларини шакллантиради.

Муаммоли таълим орқали танқидий фикрлашни шакллантириш

Муаммоли таълим технологияси танқидий фикрлашни ривожлантиришда энг самарали воситалардан бири ҳисобланади. Ушбу усулда ўқитувчи ўқувчилар олдида тайёр жавоб эмас, балки муаммоли вазият қўяди. Ўқувчилар эса мазкур муаммони ҳал қилиш учун мустақил фикр юритишга, далил келтиришга ва турли ечимларни таққослашга ҳаракат қиладилар.

Бошланғич синфларда муаммоли таълим қуйидаги кўринишларда амалга оширилиши мумкин:

- матн устида ишлашда ноаниқ ҳолатларни топиш;
- масалаларни бир нечта усулда ечиш;
- воқеаларни давом эттириш ёки якунлаш.

Бу жараёнда ўқувчиларнинг тафаккури фаоллашади ва танқидий фикрлаш кўникмалари мустаҳкамланади.

Ўйин технологияларининг аҳамияти

Бошланғич синф ўқувчилари учун ўйин фаолияти асосий ўрганиш воситаларидан бири ҳисобланади. Шу боис таълим жараёнида дидактик ўйинлардан фойдаланиш танқидий фикрлашни ривожлантиришда муҳим аҳамият касб этади. Ўйинлар орқали ўқувчилар:

- қарор қабул қилиш;
 - қоидаларни таҳлил қилиш;
 - вазиятга муносабат билдириш
- каби кўникмаларни эгаллайдилар.

Масалан, ролли ўйинлар, мантиқий топшириқлар ва ижодий ўйинлар ўқувчиларда фикрлаш фаоллигини оширади.

Ўқитувчининг роли

Бошланғич синф ўқувчиларининг танқидий фикрлаш қобилиятини ривожлантиришда ўқитувчининг касбий маҳорати ҳал қилувчи аҳамиятга эга. Ўқитувчи ўқувчиларни фақат тингловчи эмас, балки таълим жараёнининг фаол иштирокчиси сифатида кўриши лозим. Шунингдек, у:

- ўқувчиларга савол бериш имконини яратиши;
- ҳар бир фикрни ҳурмат билан қабул қилиши;
- мустақил хулоса чиқаришга рағбатлантириши зарур.

Ўқитувчининг бундай ёндашуви ўқувчиларда ўзига бўлган ишончни оширади ва танқидий фикрлаш қобилиятининг ривожланишига хизмат қилади.

Хулоса

Хулоса қилиб айтганда, бошланғич синф ўқувчиларининг танқидий фикрлаш қобилиятини ривожлантириш замонавий таълим тизимининг энг муҳим вазифаларидан бири ҳисобланади. Чунки танқидий фикрлаш ўқувчиларнинг билимларни онгли ўзлаштириши, ахборотни таҳлил қилиши, мустақил қарор қабул қилиши ва ҳаётий вазиятларда тўғри хулоса чиқариш қобилиятини шакллантиради.

Тадқиқот натижалари шуни кўрсатадики, танқидий фикрлаш қобилияти бошланғич таълим босқичида мақсадли, тизимли ва илмий асосланган педагогик ёндашув орқали самарали ривожлантирилиши мумкин. Интерфаол методлар, муаммоли таълим, дидактик ўйинлар ҳамда гуруҳли иш шакллари ўқувчиларнинг билиш фаоллигини оширади ва уларда таҳлил қилиш, таққослаш, далиллаш ва умумлаштириш кўникмаларини шакллантиради.

Шунингдек, ўқитувчининг касбий маҳорати, ижодий ёндашуви ва ўқувчиларни рағбатлантирувчи таълим муҳитини яратиши танқидий фикрлашни ривожлантиришда ҳал қилувчи омил сифатида намоён бўлади. Ўқитувчи томонидан ўқувчилар фикрини эркин билдиришга шароит яратилиши, ҳар бир жавобга ҳурмат билан муносабатда бўлиниши уларнинг ўзига бўлган ишончини мустаҳкамлайди.

Натижада, бошланғич синф ўқувчиларининг танқидий фикрлаш қобилиятини ривожлантиришга қаратилган педагогик фаолият келгуси таълим босқичлари учун мустаҳкам пойдевор яратиб, шахснинг интеллектуал салоҳиятини юксалтиришга хизмат қилади. Бу эса замонавий жамият талабларига жавоб бера оладиган, мустақил фикрлайдиган ва ижодкор авлодни тарбиялашда муҳим аҳамият касб этади.

ФОЙДАЛАНИЛГАН АДАБИЁТЛАР:

1. Худойназаров Э.М. — Бошланғич синф ўқувчиларининг мантиқий фикрлашини ривожлантириш методикасини такомиллаштириш. Ташкент 2023
2. “Танқидий фикрлашнинг педагогик асослари” — ўқув-қўлланма 2005
3. Фазилат Рафиева — Мен мактабга бораман — Мантиқий фикрлаш / Логическое мышление 2020